

ΘΟΥΚΥΔΙΔΕΙΟΣ ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ

Εμμανουήλ Αλεξ. Αναγνωστάκης

Δρ. Φυσικής

emmanagn@otenet.gr

Σύνοψη

Ο Θουκυδίδης ιστοριογράφος μνημειωδώς τον Πελοποννησιακό Πόλεμο επάγει στον αναγνώστη του συν τοις άλλοις στοιχεία Φυσικής Φιλοσοφίας δυνάμει συμπαραδηλουμένων μέσω αφηγηματικών, επιχειρηματολογικών, δημηγορικών, και χαρακτηρολογικών σημείων του Έργου του. Τούτο διαπιστώνει η παρούσα Μελέτη εν σχέσει προς τα της Σικελικής Εκστρατείας τα εκτιθέμενα στο Ζ' των *Θουκυδίδου ΙΣΤΟΡΙΩΝ*, και μάλιστα εν σχέσει προς τα της Μάχης των Επιπολών (Κεφ. 42 – 59) και της επακολούθου τελικής τότε Αθηναίων – Συρακοσίων Ναυμαχίας (Κεφ. 60 – 71): Πρωταγωνιστής της Δράσης των μελετωμένων Παραδειγμάτων ιστόρησης εμφέρουσας Θουκυδίδειο Φυσική Φιλοσοφία αναφαίνεται ο Στρατηγός Νικίας ο Αθηναίος.

1. Εισαγωγή

Ο υφολογικά, διασαφηνιστικά, τεκμηριωτικά, επιχειρηματολογικά, αιτιοκρατικά ερμηνευτικά, στρατηγικά και ανθρωπολογικά φιλοσοφικά, και διαχρονικά μηνυματικά απaráμιλλος Ιστοριογράφος του Πελοποννησιακού Πολέμου (431 – 404 π.Χ.) του Ελληνικού Κόσμου της Κλασικής Αρχαιότητας και ομολογούμενος μέγιστος ανυπερκέραστος Ιστορικός Θουκυδίδης Ολόρου ο Αλιμούσιος (455 – 399 π.Χ.) έχει για το τόσο κατά πεφωτισμένη ιδιοφυή πρόθεση όσο και κατά διαιωνίως επαληθευόμενο αποτέλεσμα *ΚΤΗΜΑ ΕΣ ΑΙΕΙ* της *ΞΥΓΓΡΑΦΗΣ* του πολυπλεύρως μεν ανεξαντλήτως δε μελετηθεί και διερευνηθεί. Χαρακτηριστικώς δε, σε πεδία Φιλοσοφίας της Ιστορίας [1], Φιλοσοφίας της Ατομικότητας [2], Πολιτικής Φιλοσοφίας και Φιλοσοφίας Διεθνών Σχέσεων [3], Στρατηγικής Διαχείρισης Κρίσεων [4], και μάλιστα Επιστήμης του Πολέμου [5] έχει εφαρμοστικώς υιοθετηθεί.

Εν σχέσει, τώρα, προς το εάν στο Έργο, άρα και στην διανοητική και συνειδησιακή Προσωπικότητα του Θουκυδίδη είναι διαγνώσιμη η λειτουργικότητα της Φυσικής Φιλοσοφίας φαίνεται βιβλιογραφικώς να έχει διεξαχθεί ολιγότερο συχνή εστιασμένη διερεύνηση: Έχει κυρίως επισημανθεί [6, 7] ότι η γενική διαπερώσα το Θουκυδίδειο Έργο Φιλοσοφία εμπεριέχει ως προς την βίωση τού διπόλου «Φύσις – Νόμος» στοιχεία τού από τα μέσα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα δρώντος Σοφιστικού Κινήματος. Δηλαδή, του επισήμου αντίποδος της ανεπτυγμένης ήδη κατά τον 6^ο π.Χ. αιώνα καθαρής Φυσικής Φιλοσοφίας των Μιλησίων Θαλή, Αναξίμανδρου και Αναξίμενη, περαιτέρω δε τόσο της (επίσης «Φυσικής» ως υπό άλλο πρίσμα «Κοσμολογικής») εδρεύουσας στον Κρότωνα της Κάτω Ιταλίας Πυθαγορείου περί Συμπαντικής Αρμονίας Αριθμητικών Αναλογιών Διδασκαλίας, όσο και της εκ μέρους της δεύτερης γενεάς Ελλήνων Φιλοσόφων, Ηράκλειτου, Παρμενίδη, Εμπεδοκλή, Αναξαγόρα, αναζήτησης των Φυσικών Νόμων των διεπόντων την εντός του Σύμπαντος Αλλαγή (ποικιλοποιό μετεξέλιξη των Ειδών και επαναληπτική αναμόρφωση της Ενέργειας). Αντίποδος Οντολογικού, ωσαύτως, της αενάως κορυφαίως Φυσικής Ατομικής (περί Δομής της Ύλης) Θεωρίας του Λεύκιππου του Μιλήσιου και του (συνομήλικου του Σωκράτη) Δημόκριτου του Αβδηρίτη, της εννοιολογικής γεννήτορος τής από 20^{ου} αιώνας Φυσικής Στοιχειωδών Σωματιδίων.

Βεβαίως, στην επιζήλω Δημοκρατική Αθήνα του Χρυσού Αιώνας του Περικλέους ευδοκίμει συνάντηση της Δραματικής Ποίησης, της Γλυπτικής, της Ζωγραφικής, της Αρχιτεκτονικής, και, μάλιστα, της Ρητορικής αξιοποιούμενης στον Δικανικό και Πολιτικό Λόγο, ιδιαιτέρως δε στην περί Πολέμου και Ειρήνης Πολιτική Πειθώ, πτυχών Πολιτισμού όλων γονίμως δεκτικών εναλλακτικών κριτικών αξιολογήσεων. Έτσι, αυτή η Πολιτισμική Συνάντηση οιονεί παροτρύνει τον οικογενειακό και πολιτικό φίλο του Περικλή Θουκυδίδη να ενδιαφέρεται να κατανοεί την Σοφιστική Φιλοσοφία, την υποστηρίζουσα τον έναντι της θεωρούμενης ή πλειονοψηφικώς αναδεικνυόμενης (στο εκδίδον ετυμηγορία αθώωσης ή ποινής Δικαστήριο, στην λαμβάνουσα μετά ακρόαση των Ρητόρων τις Πολιτικές Αποφάσεις και ψηφίζουσα τους Νόμους της Πόλεως – Κράτους Εκκλησία του Δήμου) «Απόλυτης Αλήθειας» Σκεπτικισμό, εν τέλει υπεισερχόμενη στην εκκόλαψη, στην σχεδίαση, και στην διεξαγωγή των Πολεμικών Συγκρούσεων.

Τούτο, όμως, ουδόλως εμποδίζει την διαυγή Σκέψη και την εν φιλαληθεία γενναία Συνείδηση του Θουκυδίδη να συγκροτούν τα προσωπικά του Αξιακά Προτάγματα και Οντολογικά Ριζώματα σύμμορφα με την πρόθεση αδολότητας και την ευσέβεια εν τέλει ανιδιοτελούς Δημόσιας Λειτουργίας (εμβριθούς Ιστορικού). Κατά δε την αντίληψη της παρούσας Μελέτης ομογάλακτη της εν λόγω ευσέβειας δύναται να συνυπάρχει μία σπουδαιολόγηση της Μυστηριακής Θαυμασιότητας της Φύσης επαγωγός ενός πηγαίου περί την Φυσική Φιλοσοφία ενδιαφέροντος, δραστικού αφ' ενός μεν μέσω εγρήγορσης παρατηρησιακής και διανοητικής πρόσληψης των Φυσικών Φαινομένων, αφ' ετέρου δε μέσω προθυμίας ή και αυθορμησίας συμπερίληψης της εκάστοτε αναμενόμενης πνευματικής και ψυχικής απήχησης των Φυσικών Φαινομένων στους Παράγοντες Ερμηνείας κρίσιμων των κατά περίπτωσιν αρμοδίων Ηγετών επιλογών ή αναθεωρήσεων Στρατηγικής του Πολέμου.

2. Διερεύνηση Δύο Χωρίων του Ζ' των Θουκυδίδου ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Στην ενταύθα αποτύπωση της παρούσας Μελέτης εκτίθεται η διερεύνηση δύο εκ των σταχυολογούμενων Χωρίων της Θουκυδιδείου ιστορήσεως του Πελοποννησιακού Πόλεμου εμπιπτόντων στην Περίοδο της Σικελικής Εκστρατείας (Θέρους 414 – Θέρους 413 π.Χ.).

2.(α) ἡ σελήνη ἐκλείπει πασσέληνος οὖσα

[«καὶ μελλόντων αὐτῶν, ἐπειδὴ ἐτοιμα ἦν, ἀποπλεῖν ἡ σελήνη ἐκλείπει· ἐτύγχανε γὰρ πασσέληνος οὖσα, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οἷ τε πλείους, ἐπισχεῖν ἐκέλευον τοὺς στρατηγοὺς ἐνθύμιον ποιούμενοι, καὶ ὁ Νικίας (ἦν γὰρ τι καὶ ἄγαν θειασμῶ τε καὶ τῷ τοιούτῳ προσκείμενος) οὐδ' ἂν διαβουλεύσασθαι ἔτι ἔφη πρὶν, ὡς οἱ μάντις ἐξηγοῦντο, τρὶς ἐννέα ἡμέρας μῆναι, ὅπως ἂν πρότερον κινηθεῖ. καὶ τοῖς μὲν Ἀθηναίοις μελλήσασι διὰ τοῦτο ἡ μονὴ ἐγεγένητο.»

(ΙΣΤΟΡΙΩΝ Ζ', 50.4)] [8]

Η (αναγνωριζόμενη από την σοφή των Θουκυδίδου ΙΣΤΟΡΙΩΝ Μετάφραση του ρηξικέλευθου Εθνικού Ηγέτη Ελευθερίου Βενιζέλου) οιωνοσκοπική Νικίειος πρόσληψη τῆς σε ιδιαζόντως κρίσιμη στιγμή Ἐκλειψης της Πανσελήνου, και μάλιστα η στο εν λόγω Εδάφιο Θουκυδίδειος διασήμανση αυτής θεωρείται από την παρούσα Μελέτη εμφέρουσα Φυσική Φιλοσοφία εν ταυτῷ Υπαρξιακού Αυθορμητισμού και Διεπιστημονικής Εισδεκτικότητας:

Υπαρξιακού Αυθορμητισμού μεν, καθ' ότι διαχρονική λειτουργικότητα τού (επαρκῶς μη αδρανούς Συνειδήσεως) Ανθρώπου είναι η ευσεβῆς ετοιμότητα τού να αναζητεῖ ενδεχόμενο Υπερκόσμιο Μήνυμα κωδικοποιημένο σε διαπιστούμενη ειδική Συγχρονία θεαματικού Φυσικού Φαινομένου με κρίσιμη καμπή οιουδήποτε σοβαροῦ Αγῶνα του: Η ακαριαίως, τότε, εκπηγάζουσα Διερώτηση τού εάν η τέτοια ειδική Συγχρονία εναρμονίζεται με Οντολογική Θεοσημία έχει εγερθεῖ ἀνά τους αἰῶνες ἐπὶ τη εμφανίσει φαντασμαγορικῶν Ουρανίων, Ατμοσφαιρικῶν, Εγκελαδικῶν, Θαλασσίων Φαινομένων ἀφ' ενός συνοδευόντων Γέννηση ἢ Θρίαμβο ἢ Κοίμηση ουσιαστικῶς Ιστορικοῦ Ηγέτου, και ἀφ' ἐτέρου διασφαλίζόντων Νικηφορία ἢ επιτεινόντων Συλλογική βαρύνουσα Ανάγκη. Σαφῶς δε, η Οιωνοσκοπία η ιχνηλατούσα την οιανδήποτε (κυριολεκτική ἢ αλληγορική, κατὰ την ελευθερία Προσωπικότητας του

οιονοσκοπούντος) εν λόγω Οντολογική Θεοσημία ουδεμία πραγματική σχέση με Δεισδαιμονία ή Μοιρολατρία έχει.

Διεπιστημονικής Εισδεκτικότητας δε, καθ' ότι η (προ οιασδήποτε Οντολογικής) Παρατηρησιακή Αποδελτίωση του θεαματικού Φυσικού Φαινομένου και η βάσει προσωπικής Μνήμης και Ακουσμάτων Εμπειρίας παλαιότερων Συγκριτική Αξιολόγηση αυτού προϋποθέτουν και εξωτερικεύουν μία Αλληλοπεριχώρησης διαφόρων Γνωστικών Περιοχών αυτοπροαιρέτως δρώσα Επιστημοσύνη τόσον φιλομαθή, όσον και φιλερμηνευτική.

Και εάν, ακόμη, η Ελευθερία Συνειδήσεως ενός εγρηγορούντος Παρατηρητή αποδώσει μία τέτοια Συγχρονία σε Μέριμνα της Φύσης «αγνοούσαν» το οιονδήποτε Θείο Θέλημα, η Οντολογική Θαυμαστότητα (εγείρουσα την Αποθαυμαστικότητα ή και εξάπτουσα Διερωτηματική Αγωνία) ομολογείται βιουμένη: Εκτυλίσσεται ούτως ή άλλως, εν προκειμένω, Εσωτερική και Διαπροσωπική Φιλοσοφική Προβληματική και Διαλεκτική ελαυνόμενη από ειδικής Μορφής και ειδικής Συγχρονίας Φυσικά Φαινόμενα' ασκείται εν τη πράξει της αδήριτης Προσπάθειας Νοηματικής Πρόσληψης τής από ιδιαίτερα Φυσικά Φαινόμενα πλαισίωσης θετικώς ή αρνητικώς Δραματικών Φάσεων της Ζωής ένα γενετικώς αιθαλές και αναπόδραστο είδος χαρακτηριστικώς Μιλησίου Φυσικής Φιλοσοφίας. Αλλά και ενδομύχως προορατικό των μετέπειτα τής *ΕΥΓΓΡΑΦΗΣ* Πλατωνικής Ιδεο-Κοσμολογίας (από του 390 έως του 347 π.Χ. συστηματικώς από τον Ιδρυτή εκπονούμενης στην Ακαδημία) και Αριστοτελικής (συστηματικώς από του 347 έως του 322 π.Χ. από τον Επινοητή κατορθούμενης) ακώλυτης συνέργειας Αρετολογίας (χαρακτηριστικώς των *ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ*) και Φυσιογνωστικού και Λογικού Θετικισμού. Ένα, εν τέλει, πλεονεκτικώς σύμμεικτο (προαιρετικώς με Θρησκευτικότητα συμπορευόμενης) Θουκυδίδειο είδος –τολμά η παρούσα Μελέτη να πρεσβεύσει– Ριζικής (ως αλληλενδέτως ανθρωπίνως αυθόρμητης και διεπιστημονικώς ερευνητικής) ευόρεκτης του Ειδέναι Φιλοσοφίας.

Στην δε Ιστορικού Χρόνου Στιγμή την σημειούμενη στο εν λόγω Χωρίο της *ΕΥΓΓΡΑΦΗΣ* (και στο δίδυμο αυτής Φυσικο-Υπαρξιακό Στιγμιότυπο) η εντοπιζόμενη Θουκυδίδειος Φυσική Φιλοσοφία συναρθρούται ποικιλοπαραγοντικώς με κυριολεκτική Στρατηγική, με την Αθηναϊκή Στρατηγική τού μετά την Μάχη των Επιπολών Σικελικού Πολέμου: Η απορρέουσα, έτσι, Στρατηγική Επιφύλαξη του Νικία συντονίζεται, εκ Φυσικής Φιλοσοφίας ορμωμένη, με το αντανεκλαστικό

Αίτημα της πλειονότητας του Αθηναϊκού Στρατευματος. Σημειωτέον, μάλιστα, ότι κατά την κρατούσα Ιστορική Ερμηνεία η τελική (άθλια) ήττα της Αθηναϊκής Πλευράς αποδίδεται σε μετέπειτα (ανευσεβώς του όλου Εγχειρήματος και ανορθολογικώς της Επιστήμης του Πολέμου) ασύντακτη υποχώρηση τού υπό έτερον Στρατηγό Μέρους της Αθηναϊκής Δυνάμεως, όχι στον εν Φυσική Φιλοσοφία Νικίειο Αναπρογραμματισμό Απόπλευσης.

2.(β) *ἤρρηται δ' ἡμῖν ὅσα χρῆ ἀντιναυπηγῆσαι*

[*» ἤρρηται δ' ἡμῖν ὅσα χρῆ ἀντιναυπηγῆσαι, καὶ πρὸς τὰς τῶν ἐπωτίδων αὐτοῖς παχύτητας, ὥπερ δὴ μάλιστα ἐβλαπτόμεθα, χειρῶν σιδηρῶν ἐπιβολαί, αἱ σήσουσι τὴν πάλιν ἀνάκρουσιν τῆς προσπεσούσης νεώς, ἦν τὰ ἐπὶ τούτοις οἱ ἐπιβάται ὑπουργῶσιν. ἐς τοῦτο γὰρ δὴ ἠναγκάσμεθα ὥστε πεζομαχεῖν ἀπὸ τῶν νεῶν, καὶ τὸ μήτε αὐτοὺς ἀνακρούεσθαι μήτ' ἐκείνους ἔαν ὠφέλιμον φαίνεται, ἄλλως τε καὶ τῆς γῆς, πλὴν ὅσον ἂν ὁ πεζὸς ἡμῶν ἐπέχη, πολεμίας οὔσης.*

ῶν χρῆ μεμνημένους διαμάχεσθαι ὅσον ἂν δύνησθε καὶ μὴ ἐξωθεῖσθαι ἐς αὐτήν, ... »

(*ΙΣΤΟΡΙΩΝ Ζ', 62.3 – 63.1*)] [8]

Μετά την Μάχη των Επιπολών και εν όψει της προς Συρακοσίους καταληκτικής Ναυμαχίας της Σικελικής Εκστρατείας ο Αθηναίος Στρατηγός Νικίας δημηγορών προς το Στράτευμά του ενθαρρύνει επικαλούμενος, μεταξύ άλλων, Επιχειρήματα αντλούμενα ουσιαστικώς από την Φυσική εφαρμοζόμενη στην Επιστήμη του Πολέμου: Λαμβανομένου δε υπ' όψιν ότι, ως φιλαληθώς ομολογείται στο Α' των *ΙΣΤΟΡΙΩΝ*, οι καταχωριζόμενες Δημηγορίες της αφήγησης του Πελοποννησιακού Πολέμου διατυπώνονται από τον Ιστοριογράφο σεβόμενον λεπτομερή στοιχεία τόσο προσωπικής του βιοματικής γνώσης, όσο και αξιόπιστης εξ άλλων μαρτυρίας, η Ερμηνευτική της παρούσας Μελέτης αποδίδει την σύστοιχη των εν λόγω Επιχειρημάτων Φυσικής τού Πολέμου Φυσική Φιλοσοφία εξ αδιαιρέτου στην δυάδα του Δημηγορούντος και αυτού τούτου του Ιστοριογραφούντος, διαγιγνωσκομένης έτσι εν προκειμένω μιάς διττής Θουκυδιδείου Φυσικής Φιλοσοφίας.

Η υπό εξέτασιν *ἀντιναυπήγησις τῶν νεῶν* η διευκρινιζόμενη από τον Νικία ήταν η ναυπηγική αναπροσαρμογή των Αθηναϊκών πολεμικών πλοίων η προοριζόμενη να αντιμετωπίσει επαρκώς την με ειδικές *ἐπωτίδες* ενίσχυση της κρουστικότητας και αντοχής της πλώρας της τριήρους του Σπαρτιατικο-Συρακοσίου Στόλου: Είχε, εν όψει της καταληκτικής Ναυμαχίας επινοηθεί, μεταξύ άλλων, να υπάρχουν στην Αθηναϊκή τριήρη *χειρῶν σιδηρῶν ἐπιβολαί* (να ελέγχονται από το Ἄγημα Καταστρώματος πρόσθιες ειδικές σιδερένιες αρπάγες) εμποδιστικές της ανακρούσεως πρύμνης της τριήρους των Αντιπάλων. Αξιοσημειώτως, μάλιστα, η κρίσιμη Απόδοση του «Αλγορίθμου Εμπόδισης Ανάκρουσης Πρύμνης» *«χειρῶν σιδηρῶν ἐπιβολαί σχήσουσι τὴν πάλιν ἀνάκρουσιν τῆς νεώς»* προσδοκάται ρητῶς (και οὕτω προς Ἀγήματα Καταστρώματος προπαρακελευστικῶς) ἔναντι της «Συντονιστικῆς» Υπόθεσης *«ἦν τὰ ἐπὶ τούτοις οἱ ἐπιβάται ὑπουργῶσιν»*.

Αυτό, δε, θα συνεπήγετο κατά το Νικίειο Σχέδιο Αναμέτρησης να μετεξελισσεται η Ναυμαχία κυρίως στο *ἀπὸ τῶν νεῶν πεζομαχεῖν*, διαβλεπόμενο από αυτόν σαφῶς προτιμότερο, δεδομένης της «Συνοριακῆς Συνθήκης» της παραλίας (του Μεγάλου Λιμένος των Συρακουσῶν) *πολεμίας οὔσης* (εξαιρέσει τού εκεί Σταθμοῦ του Αθηναϊκοῦ Πεζικῶ).

Εκ των ὡς ἄνω της ιστορήσεως τῆς εν λόγω Αντιναυπηγήσεως η Ερμηνευτικὴ της παρούσας Μελέτης αποδελτιώνει ευφραينوμένη υψηλῆς ποιότητος λειτουργικότητα Θουκυδιδείου Φυσικῆς Φιλοσοφίας: Λειτουργικότητα διέπυσα την επιστημοσύνη διαυγούς νοητικῆς ὄρασης (του Στρατηγού και του Ιστοριογράφου) διεργασιῶν Φυσικῶν Φαινομένων διαπερώντων προεξεταζόμενες και σχεδιαζόμενες Φάσεις της Ναυμαχίας· λειτουργικότητα μίας συνάδουσας με την Φυσικὴ τόσο αιτιώδους συναρτήσεως της Δυναμικῆς επιθυμουμένων και προσδοκωμένων εξελίξεων και εκβάσεων με Εργονομικῆς Προϋποθέσεις («Σήματα Εισόδου»), ὅσον και συνάψεως πραγματιστικῶν Αρχικῶν και Συνοριακῶν Συνθηκῶν με τον Αλγόριθμο της Διαναυμαχίσεως (την «Δυναμικὴ Εξίσωση»)· λειτουργικότητα, κορυφαίως, του (ενδομύχως σεβόμενου και κατ' ἀποτέλεσμα «εφαρμόζοντος» κριτήρια Φυσικῆς) ὅλου αξιολογικοῦ και εκφραστικοῦ Ὑφους (ἄρα, συνειδησιακῶς, και Ἡθους) τόσο του προσεγγιζόμενου αὐτούσιου Νικίειου Διαγγέλματος, ὅσον και της Θουκυδιδείου καταχωρίσεως της Δημηγορίας.

3. Συμπέρασμα

Η παρούσα Μελέτη διερευνώσα αντιπροσωπευτικά Χωρία του (περί Σικελικής Εκστρατείας) Βιβλίου Ζ' των *Θουκυδίδου ΙΣΤΟΡΙΩΝ* διαγιγνώσκει συλλειτουργούσαν με την απaráμιλλη Ιστοριογραφική δεινότητα ή και ενσωματούμενη σε αυτήν μία ιδιοσυγκρασιακή αφομοίωση μεν στοιχείων της Μιλησίου Φυσικής Φιλοσοφίας, προορατική έγγιση δε μερών Πλατωνικής Ιδεο-Κοσμολογίας και Αριστοτελικής συνδρομής Αρετολογίας και Φυσιογνωστικο-Λογικού Θετικισμού. Το δυναμικώς ισόρροπο και λειτουργικώς ακμαίο εν λόγω σύμμεκτο είδος Θουκυδιδείου Φυσικής Φιλοσοφίας ευρίσκεται επαρκώς αντλήσιμο από αμφοτέρα τα ενταύθα παρουσιαζόμενα και ανατεμνόμενα Χωρία: Τόσο το αναφερόμενο στο ότι ετοιμαζομένης μετά την Μάχη των Επιπολών της Αθηναϊκής Αποπλεύσεως *ή σελήνη έκλείπει πασσέληνος οὔσα*, όσο και το εκ της ολίγο πριν την εν Σικελία καταληκτική Ναυμαχία Δημηγορίας του Στρατηγού Νικία του Αθηναίου αναφερόμενο στην *άντιναυπήγησιν τῶν νεῶν*.

Παραπομπές

1. Darien Shanske, *Thucydides and the Philosophical Origins of History*, Cambridge University Press, 2007.
2. Harry Neumann, The Philosophy of Individualism: An Interpretation of Thucydides, *Journal of the History of Philosophy* **7(3)**, 237 – 246, July 1969.
3. Alexander Kemos, The Influence of Thucydides in the Modern World: The Father of Political Realism Plays a Key Role in Current Balance-of-Power Theories, Website *Thucydides and the Modern World* electronically edited by Katherine Harloe and Neville Morley, 2012.
4. Δημήτριος Φ. Σμάγας, *Η Στρατηγική στην Σκέψη του Θουκυδίδη*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2014.
5. Robert Curley (Editor), Strategy in Antiquity, *The Science of War: Strategies, Tactics and Logistics*, Britannica Educational Publishing, 2012.
6. Thomas Bertran Lonsdale, *Athenian Culture and Society*, Webster, 1973.
7. Peter R. Anstey, *The Oxford Handbook of British Philosophy*, Oxford University Press, 2013.
8. Thucydides, *History of The Peloponnesian War: Books VII – VIII*, Loeb Classical Library, edited by Jeffrey Henderson, Harvard University Press, 2003.